

اقسام هدایت در قرآن

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

خداوند به وسیله آن (قرآن) هر کس را که از خوشنودی او پیروی کرده است به راههای سلامت هدایت می‌کند و آنها را به لطف خود از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون می‌آورد و آنها را به راه راست رهنمون می‌شود.

سورة مائده آیه ۱۶.

هر انسانی که از مادر متولد می‌شود تا وقتی که چشم از این جهان فرو می‌بندد، همواره تحت حمایت و ارشاد و هدایت الهی زندگی می‌کند و او چه مؤمن باشد چه کافر از این نعمت برخوردار است. منتهی گاهی از این نعمت استفاده می‌کند و به نور ایمان دست می‌یابد و گاهی با کفران این نعمت، پایه دنیای کفر و ضلالت می‌گذارد.

باید دانست که هدایت الهی نه تنها شامل انسان می‌شود، بلکه حتی حیوانات و جمادات نیز به نوعی تحت هدایت الهی هستند.

به طوری که از آیات قرآنی استفاده می‌شود اساساً هدایت الهی چند نوع است:

۱- هدایت تکوینی:

این نوع هدایت الهی شامل تمامی اشیاء از جماد و نبات و حیوان است و اساساً قوام و

پایداری هر چیزی و هماهنگی او با طبیعت در اثر همین هدایت است و اساساً نظام عالم آفرینش و تعادلی که در میان موجودات عالم برقرار است، بستگی به همین هدایت تکوینی الهی دارد. قرآن کریم از این نوع هدایت الهی چنین یاد می‌کند:

«ربنا الذی اعطى کل شیء خلقه ثم هدی»^(۱)

(موسی و هارون گفتند) پروردگار ما کسی است که خلقت هر چیزی را به او عطا نمود و آنگاه هدایت

کرد.

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى الَّذِی خَلَقَ نَسُوْیْ وَالَّذِی قَدَّرَ فَهْدِیْ^(۲)

پاکیزه بدار نام پروردگار برتر خود را، آن کس که آفرید، سپس راست کرد و تقدیر نمود، سپس

هدایت کرد.

در اثر همین نوع هدایت است که هر موجودی جایگاه خاص خود را در طبیعت دارد و بخصوص گیاهان و حیوانات با راههای تغذیه و دفاع از خود آشنا هستند و حیوانات به کمک غرائز خود راه زندگی خود را می‌پیمایند و حتی انسان نیز در این نوع از هدایت با موجودات دیگر شریک است و بچه‌ای که از رحم مادر پا به دنیا می‌گذارد، در جستجوی غذا برای حفظ حیات خویش است و باگریه کردن، ناملائمات را به پدر و مادر خود خبر می‌دهد.

۲. هدایت عقلی:

خداوند علاوه بر هدایت تکوینی، انسان را به نوع دیگر از هدایت ممتاز کرده و آن هدایت عقلی است. عقل و اندیشه که از نعمتهای اختصاصی انسان در برابر حیوانات دیگر است، مانند چراغی راه زندگی را روشن می‌کند و انسان در تمام مراحل زندگی خود با چیدن چند مقدمه در کنار هم، به نتیجه‌هائی می‌رسد که تا آن زمان از آن بی‌خبر بوده است و به مدد عقل، راه بهتر زیستن و استفاده از نیروهای طبیعی را به دست می‌آورد. در این مورد می‌توان

۲-سوره اعلی، آیات ۱-۳.

۱-سوره طه، آیه ۵۰.

آیه زیر را شاهد آورد:

الم نجعل له عینین و لسانا و شفقتین و هدیناه النجدین (۱)

آیا به او دو چشم و یک زبان و دو لب ندادیم و آیا او را به دو بلندی هدایت نکردیم؟

خداوند با دادن چشم و زبان و سایر اعضای بدن همراه با عقل و قدرت تشخیص و ارزیابی آنچه از طریق همین اعضاء دریافت می‌کند و سنجش آنها با یکدیگر، انسان را در جهت راهیابی به سعادت و نجات، هدایت و کمک کرده است و انسان تنها حیوان متفکر و اندیشمند است و می‌تواند به استنتاج‌های عقلی و استنباط‌های فکری برسد و خیر و صلاح را تشخیص بدهد.

۳. هدایت تشریحی:

این نوع هدایت را خداوند با ارسال رسل و انزال کتب برای بشر ارزانی داشته است. خداوند متعال پیامبران خود را همراه با برنامه و قانون و کتاب فرستاده و آنها راه سعادت را به بشر نشان داده‌اند و انسان‌ها را به آنچه خیر و صلاح واقعی آنها در آن است، هدایت کرده‌اند.

این نوع هدایت در قرآن کریم به صورتهای مختلفی ذکر شده است:

والله یقول الحق وهو یتهدی السبیل (۲)

و خداوند حق را می‌گوید و همواره راه هدایت می‌کند.

هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق (۳)

خداوند کسی است که پیامبر خود را با هدایت و دین حق فرستاد.

وانك لتهدی الی صراط مستقیم (۴)

۲-سوره احزاب، آیه ۴.

۴-سوره شوری، آیه ۵۲.

۱-سوره بلد، آیه ۱۰.

۳-سوره توبه، آیه ۳۳.

و تو [ای پیامبر] هدایت می‌کنی به راه راست.

ان هذا القرآن یهدی للتی اقوم^(۱)

حتماً این قرآن به راهی که درست است هدایت می‌کند.

این نوع هدایت الهی شامل حال تمام افراد بشر از مؤمن و کافر می‌باشد و دعوت پیامبران عام است، هم مؤمن و هم کافر به یک اندازه مخاطب پیامبران هستند، حال کسی خود را در مسیر این هدایت الهی قرار بدهد یا ندهد، آزاد و مختار است و هیچ‌گونه جبری در کار نیست.

هر انسانی که از مادر متولد می‌شود تا وقتی که چشم از این جهان فرو می‌بندد، همواره تحت حمایت و ارشاد و هدایت الهی زندگی می‌کند و او چه مؤمن باشد چه کافر از این نعمت برخوردار است. منتهی گاهی از این نعمت استفاده می‌کند و به نور ایمان دست می‌یابد و گاهی با کفران این نعمت، پا به دنیای کفر و ضلالت می‌گذارد.

باید دانست که هدایت الهی نه تنها شامل انسان می‌شود، بلکه حتی حیوانات و جمادات نیز به نوعی تحت هدایت الهی هستند.

انا هدیناه السبیل اما شاکراً و اما کفوراً^(۲)

ما، او (انسان) را به راه هدایت کردیم خواه شکرگزار باشد یا ناسپاس.

۴. هدایت مخصوص مؤمنان

غیر از انواع هدایت‌های سه‌گانه که ذکر شد، خداوند را هدایت ویژه‌ای است که اختصاص به مؤمنان و راهیان راه خدا دارد. وقتی کسی با اختیار و آزادی که دارد راه انبیاء را انتخاب نمود و به خدا و آیین او ایمان آورد و دل خود را در معرض تابش نور الهی قرار داد، در چنین صورتی خداوند فیاض با هدایت‌های خاص خود چنین بنده‌ای

۲-سوره انسان، آیه ۳.

۱-سوره اسراء، آیه ۹.

رانوازش می‌دهد و او را بالا می‌برد و به مراحل عالییه می‌رساند.

این نوع هدایت مخصوص آنهایی است که آگاهانه قدم در مسیر حق گذاشته‌اند و جان و دل را به رهنمودهای پیامبران سپرده‌اند. برای چنین کسانی خداوند وعده هدایتها و عنایتهای بیشتر داده است. درباره این نوع از هدایت، آیات بسیاری در قرآن کریم آمده است که چند آیه را به عنوان نمونه با هم می‌خوانیم:

و یزید الله الذین اهدوا هدی (۱)

و خداوند بر هدایت کسانی که هدایت یافته‌اند، می‌افزاید.

و الذین اهدوا زادهم هدی و آتاهم تقواهم (۲)

و کسانی که هدایت شدند خداوند بر هدایت آنها می‌افزاید و تقوایشان می‌دهد.

والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبیلنا (۳)

و کسانی که در راه ما کوشش کردند آنها را به راههای خود هدایت خواهیم کرد.

یهدی به الله من اتبع رضوانه سبیل السلام (۴)

خداوند به وسیله آن (قرآن) هر کس را که از خشنودی او پیروی کرده است، به راههای سلامت

هدایت می‌کند.

در موارد متعددی قرآن کریم خود را مایه هدایت و رحمت برای گروه مؤمنان و محسنان و متقین و اسلام‌آوردگان و صاحبان یقین معرفی کرده است و از همین آیات استفاده می‌شود که قرآن علاوه بر هدایت عامی که برای همه بشر از مؤمن و کافر دارد، هدایت مخصوصی برای متقین و مؤمنین دارد.

همچنین در چندین آیه، خداوند از هدایت مخصوصی صحبت می‌کند که آن را، نه

برای همه، بلکه برای کسانی که بخواهد، می‌دهد.

۲- سوره محمد، آیه ۱۷.

۱- سوره مریم، آیه ۷۶.

۴- سوره مائده، آیه ۱۶.

۳- سوره عنکبوت، آیه ۶۹.

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم^(۱)

و خداوند هرکس را که بخواهد به صراط مستقیم هدایت می‌کند.

وكذلك انزلناه آيات بينات و ان الله يهدي من يريد^(۲)

و همچنین قرآن را به عنوان آیات بینات فرستادیم و حتماً خداوند هرکس را که اراده کند، هدایت

می‌کند.

ذلك هدى الله يهدى به من يشاء^(۳)

این هدایت خداست که بوسیله آن هرکس را که بخواهد، هدایت می‌کند.

در این آیات، هدایت الهی به اراده و مشیت خدا متعلق شده است و روشن است که مشیت الهی بدون ملاک و ضابطه نیست و بر اساس معیارهای حکیمانه است و بنابراین، مشیت او بر هدایت افرادی که راه او را رفته‌اند، تعلق می‌گیرد.

در اینجا نکته‌ای را تذکر می‌دهیم و آن این است که طبق آیات قرآنی هدایت مخصوص مؤمنان، قابل افزایش است. بنابراین وقتی در نماز می‌گوییم: **اهدنا الصراط المستقیم** (ما را به راه راست هدایت فرما) منظور، افزودن بر مراتب هدایت است و با این که منظور تجدد لحظه به لحظه هدایت الهی است که موجب ثابت ماندن در صراط مستقیم می‌شود.

۵. هدایت الزامی

نوع دیگری از هدایت الهی است که در مرحله امکان وجود دارد ولی هرگز به مرحله وقوع نرسیده است و آن هدایت الزامی و اجباری همه افراد روی زمین است به گونه‌ای که تمام مردم چه بخواهند و چه نخواهند به خدا و پیامبر او ایمان بیاورند.

خداوند قدرت چنین کاری را دارد ولی هیچ وقت آن را انجام نداده و نخواهد داد. آیاتی

۲- سوره حج، آیه ۱۶.

۱- سوره بقره، آیه ۲۱۳.

۳- سوره زمر، آیه ۲۳.

که به این معنی دلالت دارد متعدد است، از جمله این آیات:

قل فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (۱)

بگو پس برای خداست حجت فراگیر، پس اگر بخواهد همه شما را هدایت می‌کند.

ولو شاء ربك لآمن من في الأرض كلهم جميعاً (۲)

و اگر پروردگار تو بخواهد همه مردم روی زمین هدایت می‌شوند.

أفلم ييئس الذين آمنوا أن لو يشاء الله لهدى الناس جميعاً (۳)

آیا مؤمنان مأیوس نشدند از اینکه اگر خدا بخواهد مردم همگی هدایت می‌شوند.

آری خداوند قدرت هدایت عموم مردم را دارد همانگونه که در تکوینیات چنین است و مثلاً حرکت ستارگان و گردش منظومه های شمسی و حتی کار بعضی از اعضای بدن انسان مانند قلب و دستگاه هاضمه بر اساس هدایت الزامی خداوند است و اراده هیچ موجودی در آنها اثر ندارد و خللی در کار آنها وارد نمی‌کند.

اما خداوند در مورد هدایت تشریحی با این که قدرت الزام و اجبار را دارد، چنین نکرده است و انسانها را در انتخاب راه از چاه آزاد گذارده و البته ابزار تشخیص را هم به آنها داده و به وسیله پیامبران آنها را به راه راست دعوت نموده است. اگر خداوند چنین کاری را انجام می‌داد و همه را خواه و ناخواه و ادار به ایمان می‌کرد، مسأله تکلیف باطل می‌شد و افراد خوب از بد تمییز داده نمی‌شدند و در واقع اگر چنین کاری صورت می‌گرفت، ایمان آوردن اجباری کافران امتیازی برای آنها نبود ولی حق کسانی که از روی اختیار ایمان می‌آوردند، ضایع می‌شد.

۲- سوره بونس، آیه ۹۹.

۱- سوره انعام، آیه ۱۴۹.

۳- سوره رعد، آیه ۳۱.